

DOĞU SÜRYANİ KİLİSESİ TARİHİ ÇERÇEVESİNDE İRAN ASURİ- KELDANİLERİNE GENEL BİR BAKIŞ

Literatürde Asuriler / Keldanilerin tarihlerine odaklanan bilimsel çalışmalar söz konusu olduğunda karşımıza genel olarak iki farklı adlandırma çıkmaktadır. Bu adlandırmalardan birisi Nasturiler¹ terimi iken diğeri, daha genel bir adlandırmaya karşılık gelen “Doğu Süryanileri” terimidir. Keldaniler, 16. yy’da Katolik Kilisesi’ne bağlanmayı seçmiş Nasturiler / Asuriler olarak tanımlanırken, aslında aynı cemaatin üyeleri olan fakat Keldaniler’den farklı olarak Doğu Süryani Kilisesi’ne bağlı kalmayı seçmiş halkı tanımlamak için kullanılan Nasturiler / Asuriler terimleri konusunda halen bir karışıklık söz konusudur.

Bu grubun üyelerinin kimi araştırmacılar tarafından “Nasturiler” olarak adlandırılmasının nedeni, 431 yılında toplanan Efes Konsili’nin² kararlarına uymadıkları için aforoz edilen dönemin İstanbul Patriki Nestorius’un dini öğretisini takip etmiş olmalarından ileri gelir. Nasturileri çalışan ilk araştırmacılar arasında “Nasturi” adının bir halkı mı yoksa mezhebi mi tanımladığı konusunda bir tartışma vardır. Gabriel Oussani (1901: 79), Nasturi adının bir halkı değil belirli bir dinsel mezhebin üyelerini tanımladığını ve grubun bir halk olarak kökenlerinin Eski Doğu Süryanileri’ne dayandığını belirterek konuya açıklık getirir. Batı literatüründe Nasturilerin kökenlerinin ne olduğu konusunda da tartışmalar mevcuttur. Örneğin, öncü misyoner ve gezgin Dr. Asahel Grant (1843), 1800’lerin ortasında temas kurduğu bu grupla İsrail’in kayıp on kabilesi arasında bir özdeşleştirme kurar. Söz konusu özdeşleştirmenin nedeni; Nasturilerin gelenekleri ve adetleri ile Yahudilerinkiler arasında bazı benzerlikler bulmasıdır. Fakat ilerleyen tarihlerde yapılan incelemeler esas alındığında sözü edilen geleneklerin Nasturiler / Asuriler arasında çok nadir olarak görüldüğüne ve Asuri tarihinin böylesi bir konjonktürü desteklemediğine kanaat getirilmiştir (Shedd, 1903: 1). Bu konuyla ilgili olarak bir başka yazar John Joseph (2000: 1-3), “Nasturi” teriminin ilk olarak kilise üyelerinin ikiye ayrıldığı ve bir bölümünün Roma’ya bağlanmasıyla Keldani Kilisesi’ni oluşturduğu 16. yy’da kullanılmaya başlandığını öne sürmektedir. Ona göre bu dönemde Nestorius’un doktrinine sadık kalmayı seçen üyeler “Nasturi” olarak tanımlanırken Katolik Kilisesi’ne bağlı kalmayı seçenler Keldani olarak adlandırılmıştır.

“Asuriler”³ terimi ise 16. yy’da bir grup Nasturinin katolik inancını benimsemesi ve kendilerini Keldaniler olarak tanımlamasıyla, Batılı misyonerlerin inancını değiştirmeyen Nasturilere 19. yy’da verdiği addır (Sanasarian, 1998: 619). Asuri isminin topluluk üyelerince benimsenmesinde bir diğer neden; bu grubun kökenlerinin eski Asur halkına dayandığını düşümleridir. Doğu Süryani Kilisesi’nin (kimi kaynaklarda Nasturi Kilisesi olarak da geçmektedir) önceki iki patriğinin kız kardeşi, dönemin patriğinin teyzesi ve Asuriler arasında en önemli tarihsel figürlerden biri olan Surma Hanım (Stafford, 2004: 15). 1923’te yazdığı “*Assyrian Church Customs and The Murder of Mar Shimun*” adlı kitabında halkının kökenlerine dair şunları söyler: “Bizim eski Ninova Asurları’nın kanından olduğumuza dair bir inancımız var. Bu savımız, dağlarımızdaki insanlarımızın fizyonomileriyle British Museum’da bulunan kral yüzleri ve diğer Asurlularla karşılaştırıldığı takdirde kanıtlanabilir” (Mar Shimun, 1923: 1) Halkın kökenlerini ısrarla antik Asuri “kanına” dayandırması ve ana vatanlarını kadim bir toprak olan “Assyria” / “Asur ülkesi” ile özdeşleştirmeleri, 20. yy’da dünyayı sarmış olan modern milliyetçilik akımının etkisiyle kendilerine bir “etnik milliyet” inşa etme ihtiyacı ile açıklanmaktadır (Sanasarian, 1998: 619).

¹ Nestorians (ing.), Nestoriens (fr.)

² Süryani Kilisesi’nin Hıristiyanlık tarihinin ilk konsillerinde alınan kararlara verdiği tepkilerin detaylı analizi için Bkz. Mehmet Çelik (1987). *Süryani Kilisesi Tarihi*, Cilt: 1, İstanbul:Yaylacılık Matbaası. Özel olarak Efes ve Kadıköy Konsilleri’ne değinen fransızca bir çalışma için Bkz. Pierre-Thomas Camelot (2006). *Éphèse et Chalcedoine: 431 et 451 Histoire des conciles oecuméniques*, Tome II, Paris:Fayard.

³ Assyriens (fr.) / Assyrians (ing.)

Doğu Süryani Kilisesi'nin kısa tarihçesi

Değindiği gibi temelde Nestorius'un öğretilerine bağlı olmalarıyla tanımlanan Doğu Süryanileri'nin ait olduğu kilisenin tarih içinde aldığı birçok ad vardır. İran Kilisesi, Nasturi Kilisesi, Asuri Kilisesi⁴, Doğu Kilisesi, Doğu Süryani Kilisesi gibi.. Bu adlandırmalardan bir tanesi olan "İran Kilisesi" ismi, kiliseye bu dinin doğduğu coğrafyanın İran olması nedeniyle verilmiştir. Fakat "İran Kilisesi" teriminin kullanılması oldukça indirgeyici bir yaklaşıma işaret eder. Çünkü kilise, dönemin İran topraklarında (bugünkü Irak'ta) kurulmasına rağmen misyon hareketleri sonrasında Orta Asya, Çin, Tibet, Güney Hindistan ve Arabistan'a dek yayılmıştır. Dolayısıyla varlığı İran'la sınırlanamaz.

Nasturi Kilisesi terimi de kilise üyelerinin bizzat kendileri tarafından kabul edilmeyen ve yanlış bulunan bir adlandırmadır. Doğu Kilisesi'nin dönemin başat teolojisi olan İskenderiye yerine Antakya'yı seçmesi, düşmanlarının onları sapkın olarak nitelenmesine neden olmuş ve "Nasturi" sözü bu grup tarafından onlara atfedilen bir adlandırma olmuştur. Ortaçağın Latin seyyahları, bu sözü Melkitlerin ve monofisiztlerin ağzından duymuş ve benimsemişlerdir. Üstelik 13. yy'dan bu yana Abdicho adlı ünlü kanun adamı bu adlandırmaya karşı çıkmış ve Nestorius'un kiliselerini kuran kişi olmadığını, asla patrikleri olmadığını ve doğu lehçesini bilmediğini belirtmiştir (Le Coz, 1995:12, Baum ve Winkler, 2002: 7). Beynon da "Nasturi Kilisesi" teriminin kilise üyeleri tarafından asla benimsenmediğini ve cemaatin kiliselerini daha çok "Doğu Kilisesi" adı altında tanımlamayı tercih ettiklerinin altını çizer (Beynon, 1944: 261).

Diğer bir terim olan "Doğu Süryani Kilisesi", cemaat üyelerinin liturjilerinde (ayin ve ibadetlerinde) kullandıkları dilin Süryanice'nin doğu lehçesi olmasına referansla bu şekilde anılır. Bu dil Nusaybin'de kullanılan Aramice'nin bir diyalektidir. Ayrıca, Yunan biliminin Araçlara yine bu dil aracılığıyla ulaştırıldığı iddia edilmektedir. Süryanice'nin doğu lehçesi bugünün modern Süryani Kilisesi'ni kuran Yakubiler tarafından Urfa şehrinde konuşulan Batı lehçesinden belirgin biçimde ayrılır (Le Coz, 1995:12).

Bugün cemaat üyelerinin tercih ettiği isimle Doğu Kilisesi'nin Nestorius'un öğretilerini benimsemesinden önce kurulduğuna dair bir görüş vardır (Atiya, 1968: 239, Yacoub, 1996: 13). Hıristiyanlığın Mezopotamya'ya yayılma süreci halen tartışmalı bir konu olsa dahi (Joseph, 2000: 35, Teule, 2008: 11) dinsel gelenek kilisenin ilk kökenlerinin havari Thomas'ın çalışmalarıyla atıldığını öne sürer. Süryani dilinde yazılmış pek çok kaynak Süryani halkının apostolik dönemde Aziz Thomas'ın ve onun öğrencileri, Luc'e göre İncil'in (X: 1-24) bölümünde adları geçen yetmişlerden ikisi olan Mor Mari ve Mor Adai'nin misyon çalışmaları sonrasında hıristiyanlığa döndürülmüş olduğunu vurgular (Missick, 2000: 35, Baum ve Winkler, 2002: 12, Briquel-Chatonnet, 2004: 457). Bu anlatıma göre Mor Addai, 37'de Seleucie-Ctésiphon'da kurulmuş olan ilk yeni kilisenin piskoposudur. Bu kilisenin kuruluşuna yönelik birçok efsanevi anlatı olmasına rağmen, söz konusu bölgenin 1. yy'ın sonunda Part İmparatorluğu'nu ziyaret eden Filistinli ya da Antakyalı misyonerler tarafından hıristiyanlaştırıldığı fikri genel olarak kabul görmektedir (Valognes, 1994: 409). Nasturi / Doğu Süryani Kilisesi, Roma Kilisesi'nden bağımsız olarak önce Part İmparatorluğu sonra da İran'da gelişecek olan ilk kilise olarak nitelenmektedir.

Doğu Süryani Kilisesi'nin tarihini kısaca özetlemek gerekirse; ilk dönem belirtildiği gibi İran topraklarında ve Sasani Hanedanlığı yönetimi altında geçer. Bizans İmparatorluğu'nun 313 yılında hıristiyanlığı kabulü ile beraber İran Devleti tarafından iç düşman olarak algılanan İran Hıristiyanları 4. yy'da II. Şapur'un kıyımına uğrarlar. 410 yılında Seleucie-Ctésiphon'da bulunan patrikliğin otoritesi etrafında yeniden

⁴1976'tan beri, "Doğu Asuri Kilisesi" / "Eastern Assyrian Church" terimi bu kilise üyelerince resmen kabul edilmiştir. Söz konusu terimin kullanılması 20. yy'ın başlarında ortaya çıkan ve Mezopotamya halkları birliğini esas alan milliyetçi harekete de referans teşkil eder. Wilhelm Baum ve Dietmar W. Winkler (2003). *The Church of The East: A Concise History*, Routledge Curzon: London/New York. s.4.

organize olarak kendi dinsel otonomilerini ilan ederler (Joseph, 2000: 38, Browne, 1993: 4, Teule, 2008: 14). 5. yy'da kilise hıristiyanlığın geri kalanı ile tüm bağlarını kopararak Nestorius'un öğretisini benimseme kararı alır. Böylelikle Hıristiyan dünyasından kendisini izole eden⁵ Doğu / İnan Kilisesi, Antakya Kilisesi'nden de ayrılarak bağımsız / ulusal bir kilise durumuna gelir ve hıristiyanlığı doğu dünyasının uç bölgelerine dek yaymayı başarır. Kilise üyeleri açtıkları Urfa ve Nusaybin gibi okullarda önemli tercüme çalışmaları yaparlar ve süryani literatürüne önemli katkılarda bulunurlar (Doru, 2007).

İkinci dönem, İslam'ın gelişiyle başlar. Abbasi halifelerinin hükümdarlığı ile birlikte entelektüel üretim doruk noktasına ulaşır. (Nasturiler) Bağdat'ın kültürel hayatına aktif olarak katılmaya başlarlar. 7. yy ve 9. yy arası süren iki yüzyıllık sürede felsefe, tıp, idare gibi alanlarda oldukça önemli roller üstlenirler. Bağdat'ta Nasturi ve Yakubi Hıristiyanlar Nusaybin ve Urfa / Edesse gibi okullarda Süryanice'ye çevrilmiş olan Yunan düşüncesi eserlerini Arapça'ya çevirme gibi önemli bir görev ifa ederler. Le Coz, bugün Hıristiyan doktorların isimlerinin üzerinde yazılı olduğu bir listenin⁶ yanında, Arap hümanizminin doğuşuna katkıda bulunan ve dönemin halifelerinin bilimsel hizmetinde olan ayrıcalıklı ailelerin olduğunu tespit eden belgeler sunar (Le Coz, 2005). Bugün Arap felsefesi ve tıbbının bu hıristiyan bilgilerin entelektüel desteği ve birikimi olmadan geldiği noktaya asla gelemeyeceği iddia edilir.⁷ Ayrıca bu dönemde tüm Asya'da ve Moğolistan'da büyük Patrik 1. Timothe (780-823) yönetimi altında birçok eyalet ve piskoposluk ortaya çıkmıştır. 7. ve 13. yüzyıllar arasında kiliselerinin sınırlarını Hindistan'dan, Orta Asya'ya ve Çin'e kadar genişletmişlerdir. Bu dönem (Nasturiler) için her bakımdan bir altın çağ olarak kabul edilir (Heyberger, 2003).

Üçüncü dönem yaklaşık bir yüzyıl süren Moğollar'ın istilasıyla başlar. Timur'un ateşli ordusu Asya'ya gelerek buradaki (Nasturi) nüfusunun büyük bölümünü öldürür. Timur, 1392'de Bağdat'ı aldıktan sonra iki yüz yıl boyunca Hıristiyanlığı bu bölgeden silecektir. Doğu Hıristiyanları Türk-İnan sınırındaki dağlık bölgelere, özellikle belirtmek gerekirse Hakkari'deki (Stafford, 2004: 18, Yacoub, 1996: 249) dağlara sığınacaklar, 1451'den itibaren teokratik bir devlet kuracak ve 4. Simon'un (1437-1477) aldığı kararla aile içinde, (babadan oğula değil çünkü Patrik'in evlenmesi yasaktı) Patriğin yeğeni ya da kuzeni üzerinden fertlerden fertlere geçen bir tür Patriklik haline gelecektir.

Dördüncü dönem ise 16. yy'dan 20. yy'ın başına kadar süren Osmanlı hakimiyeti dönemidir. 1534 yılında Mezopotamya Bölgesi Osmanlı İmparatorluğu'na dahil olur ve takip eden yılda kapitülasyonlar rejimi bu yeni eyalette karşılıklı anlaşmalarda taraf olan Fransa'nın koruyuculuğu altında uygulanır. Ayrıca yine bu dönemde Roma, misyonerlerini Diyarbakır'a göndererek Doğu Kilisesi ile diyalog kuracaktır (Stafford, 2004: 22). Sözü edilen dönem, Joseph Yacoub tarafından Asuri tarihinde "büyük parçalanma" dönemi olarak adlandırılmıştır. Yukarıda belirtildiği gibi sözü geçen dönemde Latin misyonerlerin etkisi altında kalan (Nasturi Kilisesi), Roma'ya bağlı "Keldaniler" ve eski geleneğin devamcısı olan "Asuriler" olmak üzere ikiye ayrılacaktır.⁸

⁵Doğu Kilisesi'nin hıristiyanlık içerisinde mikro-bölgesel bir farklılığı temsil ettiğini belirtmek gerekir. Valognes'un not ettiği gibi; "Bütün hıristiyan aleminde, İmparatorluk ve romano-hellenist etkilerin dışında kalmayı başarabilmiş tek grup bu kilise üyeleridir. Bu durum, onların doğuya özgü bir kültürel zenginlik yaratmalarını sağlamıştır. İskenderiye'de helenist hıristiyanlık Antakya'daki süryani kültüre karşı zaferini kanıtlarken, Fırat'ın doğusunda Arami nitelikli bir hıristiyanlık güte genişlemiştir." Jean-Pierre Valognes (1994), s. 411.

⁶Bu konuda daha fazla bilgi için bkz. Raymond Le Coz (2006). *Les chrétiens dans la médecine arabe*, Paris: L'Harmattan. Raymond Le Coz (2005). *Les médecins nestoriens au Moyen Age: les maitres des arabes*, Paris: L'Harmattan.

⁷Bu katkıların varlığını destekleyen bir diğer makale için bkz. Levent Öztürk (2005). "Abbasiiler Döneminde Yaşayan Hıristiyan Doktorların İslam Toplumuna Katkıları", Ahmet Taşğın, vd, *Süryaniler ve Süryanilik*, cilt: 3, Ankara: Orient Yayınları, s. 209-224.

⁸Keldani Katolik Kilisesi'nin oluşmasının ve kopuşun nedenlerini inceleyen bir çalışma için Bkz. İbrahim Özcoşar (2005). "Papalığın Müdahalesi ve Süryani Kiliselerinde Bölünme: Keldani ve Süryani Katolik Patrikleri", Ahmet Taşğın vd., a.g.e, s. 267-296.

Beşinci dönem çağdaş dönemdir. Bu dönemde Asuri-Keldaniler⁹ büyük sayıda şehit verirler. Örnek vermek gerekirse; 1915'te Kürtler ve Türkler tarafından gerçekleştirilen saldırılar¹⁰, 1933'te Irak monarşisinin bu gruba karşı yaptığı kıyımlar,¹¹ 1945 yılında İran'ın gerçekleştirdiği zulümler ve Kürtlerin devamlı saldırıları sayılabilir. Ayrıca bunların yanına Körfez Savaşı sırasında ölen ve Irak vatandaşı olan nüfusu da eklemek gerekir. Asuri-Keldaniler, 2. Dünya Savaşı sırasında Batılı kuvvetlerinin onlara vaadettikleri kendi "bağımsız devletlerini" kurma sözünü tutmadıkları için de büyük bir hayal kırıklığı yaşamışlardır.¹² 2. Dünya Savaşı sırasında uğradıkları soykırımında cemaat üyelerinin büyük kısmını (bazı tahminlere göre yaklaşık yarısını) kaybetmiştir. Hayatta kalabilenlerin bir kısmı çareyi kiliselerinin fiziki varlığını koruyabilmek amacıyla dünyanın çeşitli bölgelerine göç etmekte bulmuşlardır. Fakat tam da bu dağılıma ve cemaat üyelerinin gittikleri ülkelere entegre olmaları nedeniyle, 3. yy'a kadar düşman dış unsurların saldırılarından kendini koruyabilmiş ihtişamlı (Nasturi Kilise'sinin) mirasçıları olan Asuri-Keldani Kilisesi üyeleri kültürel kimliklerini koruyamamaları nedeniyle büyük bir yok olma tehdidiyle karşı karşıya kalmıştır (Le Coz, 1995: 16-17, Billioud, 1995: 166). Asuri-Keldanilerin çağdaş tarihi kıyımların, eziyetlerin ve zorunlu göçlerin tarihi olarak resmedilir. Belirtilen tüm nedenler bu dinsel grubun gelişim ve proselitizm ümitlerini yok edecektir.

Teule (2008: 168-169) tarafından belirtilen istatistiklere göre grup üyeleri günümüzde Irak, Suriye, Türkiye, Ürdün, Mısır ve Liban gibi birçok Orta Doğu ülkesinde dağınık bir şekilde yaşamakta olup grubun çoğunluğu bahsettiğimiz nedenlerden ötürü başta Amerika Birleşik Devletleri ve Avrupa ülkeleri olmak üzere çeşitli diaspora ülkelerinde bulunmaktadır.

İran Asuri-Keldanilerinin tarihi

Valognes'un saptadığı gibi; Doğu Süryani Kilisesi / İran Kilisesi diğer eski kiliselerden Roma-Bizans topraklarının dışında doğmuş bir kilise olması sebebiyle ayrılmaktadır. İran Kilisesi 7. yy'a kadar Sasani İmparatorluğu'nda başat din olmuş mazdekizmin etkisinde kalmış bu etki nedeniyle de nestoryanizm doktrinini daha kolay kabul etmiştir. Ayrıca, 16. yy'dan itibaren Pers İmparatorluğu'nda etkin olmaya başlayan şii islamı bu kiliseye diğer Arap hristiyan gruplardan farklılaşmasına neden olan özel bir kimlik kazandırmıştır (Valognes, 1994: 767).

Kilise tarihiyle ilgili olan bölümde belirtildiği üzere, Timur'un 14. yüzyılda bölge hristiyanlarını tehdit eden işgalleri sonrasında Asuri-Keldaniler güvenli bir alan bulmak umuduyla Urmiye ve Van gölleri arasında yer alan Hakkari'nin dağlık bölgelerine gelmişler ve bu bölgeye yerleşmişlerdir. Bir diğer kısım ise daha sonra Hakkari dağlarından inip Urmiye Ovaları'na yerleşmişlerse de bu dönem konusunda net bir tarih vermek mümkün değildir.¹³ Nüfusun Hakkari dağlarında kalmayı seçen bölümü bölgenin zorlu fiziksel şartlarına uyum sağlamak ve hayatta kalabilmek için "aşiret" yapılanması şeklinde organize olmuşlardır. Urmiye Ovaları'na yerleşen nüfus ise zaman

⁹Asuri-Keldaniler terimi tahmin edilebileceği gibi Asurileri ve Keldanileri beraber tanımlayan bir terimdir. 16. yy'da Katolikliği benimseyen Keldaniler ile Asuriler arasında bir ayrışma yaşansa dahi bu iki topluluk literatürde beraber anılır ve ortak bir "halk" "kader" ve "inanç" birliği üzerinden kimi zaman sentez bir kimlik içerisinde değerlendirilirler.

¹⁰ Bu konuda sayamayacağımız genişlikte bir literatür olduğunun bilincinde olarak ve tarihsel ayrıntılara girmeyi göze alamayarak Doğu Hristiyanları tarihinin "Ortadoğu uzmanı" Batılı bir gazeteci tarafından nasıl algılandığına örnek oluşturması açısından belirtilen kitabın Türkiye'yi ele alan bölümünü önermekle yetiniyoruz: Claude Lorieux (2001). *Chrétiens d'Orient en terre d'Islam*, Perrin.

¹¹ Irak'taki Asuri-Keldanilerin göçlerini ve zorunlu yer değiştirmelerini tarihten günümüze inceleyen bir makale için bkz. Françoise Brie (2006). "Migrations et déplacements des Assyro-Chaldéens d'Iraq", *Outre-Terre*, n° 17, s. 455-467.

¹² Irak'ta 1932'de sonlanan İngiliz Mandası sonrası Asurilerin yaşadığı trajediyi betimleyen bir eser örneği olarak R.S Stafford, a.g.e'sine bakılabilir.

¹³ Nikitine, Asuri-Keldani nüfusunun bir bölümünün söz konusu bölgeye 16. yy'dan itibaren gelmiş olabileceğini ileri sürer. Bkz. Basile Nikitine, *l'Encyclopédie de l'Islam*, cilt: III, col. 965-968, aktaran: Hubert De Mourouy (1973). "Les minorités non musulmanes dans la population iraniennne", *Revue de géographie de Lyon*, Volume 48, N° 2, s. 191.

içerisinde aşirete dayalı yapılanmalarını terk etmişlerdir (Naby, 1977: 239). 19. yy'da "American Board of Commissioners for Foreign Missions" adlı örgütün üyeleri olan Amerikan misyonerleri Urmiye Asurilerini kendi kiliselerine bağlamak amacıyla bu bölgede hastaneler, okullar ve basım evleri kurmuşlardır. Bir başka teze göre Amerikalı misyonerlerin amacı bu bölgede ayrı bir protestan kilisesi kurmaktansa 7. ve 13. yüzyıllar arası Moğolistan ve Çin'e kadar yayılmış olan Kadim Asuri Kilisesi'ni reforme etmektir.¹⁴ Bunun yanında 20. yy'ın başlarında Rusya halkın büyük çoğunluğunu Ortodoks Rus Kilisesi'ne bağlamayı başarmıştır (Naby, 1977: 241, Zirinsky, 1998: 10).

1915'in mayıs ayında grubun üyeleri Osmanlı orduları tarafından baskı altına alınmaya başlandığında Urmiye ve Hakkari Asuri-Keldanileri destek bulmak amacıyla Rusların yanında yer almaya karar vermişler ve bu dönemde köylerini terk etmek durumunda kalarak Rusya işgali altında olan İran'ın Urmiye, Salmas ve Hoy bölgelerine sığınmışlardır. Ocak 1916'dan 1917'nin baharına kadar bu bölgede görece rahat bir yaşam sürmüş Asuri-Keldaniler (Stafford, 2004: 30), 1917 yılında Bolşevik Devrimi'nin patlak vermesi sonucunda Rusya'nın savaştan çekilmesiyle Ruslar tarafından savaşın ortasında savunmasız bırakılmışlardır. Bunun üzerine İngiliz ordusunun onlara İran cephesini korumayı önermeleri ile bu ülkenin tarafını tutmaya başlamışlardır. Fakat söz konusu desteğe rağmen grubun üyeleri 1918 yılında Urmiye ve Salmas'ta Kürtler ile Osmanlı ordularının saldırılarına hedef olunca (Zirinsky, 1998: 14) İngilizlerin bulunduğu Hamadan'a doğru yol almışlardır (Hellot, 2003: 138-139) İran'da kalan Salmas ve Urmiye Asurileri ise mayıs 1919'da buradaki müslüman nüfusun kendilerine karşı gerçekleştirdiği bir isyan sonucunda çok sayıda kurban vermişler ve zorunlu göç yolunda kardeşlerini takip etmek zorunda kalmışlardır. Grup üyeleri daha sonra İngiliz askerleri tarafından Hamadan'dan, Bağdad'ın kuzeyinde yer alan bir diğer kamp alanı olan Bakuba'ya transfer edilmişlerdir (De Mouroy, 1973: 192, Stafford, 2004: 34-37). Bakuba Kampı'nda kalan Asuri nüfusunun çoğunluğunu (üçte iki kadarını) Hakkari bölgesinden gelen Türk vatandaşları oluşturmakta olup, geri kalan nüfus Urmiye kökenli İran vatandaşlarından ve Barvari-Bala ve Nirva Rekan'daki Kürt ağalarının boyunduruğunda olan rayalardan oluşmaktaydı (Stafford, 2004: 37). Bu dönem boyunca Asuri-Keldanilerin arasında iki ayrı kamplaşmanın ortaya çıktığını belirtmek gerekir. Söz konusu kamplaşmada birinci grubu, amcası Aziz Şimun Paulos'un 1920 yılında ölümünden sonra onun yerini alan Aziz Şimun Eshai ve Eshai'nin teyzesi Surma Hanım tarafından yönetilen İngiliz desteğine güvenen grup oluştururken, ikinci grubu Fransızlara yakınlığıyla bilinen ve 1915'ten bu yana Osmanlılarla olan mücadelenin fiilen başında bulunan General Ağa Petros'un liderliğindeki grup oluşturuyordu (Hellot, 2003: 140) Mar Şimun'un ruhani liderliğinin aksine Ağa Petros'un liderliği hiçbir spiritüel nitelik taşııyordu.

Bakuba Kampı, 1920 yılında Araplar tarafından saldırıya uğrayınca kapatılmış ve bu bölgede kalmayı tercih eden Asuriler Musul'a gönderilmiştir. Bunun yanında geldikleri yer olan Hakkari dağlarına ya da Urmiye Ovaları'na dönmek isteyen bir diğer grup yukarıda bahsettiğimiz direnişçi Ağa Petros önderliğinde eski yaşam alanlarına doğru bir dönüşe yönelmişlerseler de Bavar Emiri'nin *Tiyari* ve *Tkhouma*¹⁵ aşiretlerini yenmesiyle başarısızlığa uğramıştır. Bu yenilginin ardından gruptan sadece 4500 kadarı Duhok ve Akra'ya yerleşmeyi başarabilmiştir. 1921 yılında Mindan Kampı da kapatılınca İngilizler Asurileri, patrikleri Mar Emanuel Thomas'in birleştiriciliği altında Musul'da yeni açtıkları kampa yerleştirmişlerdir.¹⁶ Bugün Irak'taki geniş Keldani

¹⁴ Bu konuda detaylı bir makale için, Bkz: Haleen Murre-Van Den Berg (1996). "The Missionaries' Assistants: The Role of Assyrians in the Development of Written Urmia Aramaic", *Journal of Assyrian Academic Studies*, Vol:10, N°2, s. 3-17. Ayrıca İran'da Amerikan misyonerlerin çalışmalarına değinen bir çalışma için Bkz: Michael Zirinsky (1998). "American Presbyterian Missionaries at Urmia During the Great War", *Journal of Assyrian Academic Studies*, Vol:12, N°1, s. 6-27.

¹⁵ Asurilerin aşiretler biçiminde organize olduğu belirtilmişti. *Tiyari* ve *Tkhouma* aşiretleri bilinen en güçlü Asuri aşiretlerindendir.

¹⁶ Stafford'un 1921 tarihli verilerine bakıldığında, Musul eyaletindeki Asuri nüfusunun dağılımı şu şekildeydi: Amediyah'ın kuzeyine yerleşmiş 6950, Amediyah ilçesine yerleşmiş 1100, Duhok, Zaho, Akra ve Sheikhan'a yerleşmiş 7450 kişi bulunmaktaydı. R.S. Stafford, a.g.e., s. 45.

varlığının nedeni, bu grubun Musul'u terk etmemeleri ve Irak hükümetinin şartlarını kabul ederek Bağdad'a yerleşmeleridir.

1920 yılında İran Hükümeti, zorunlu göç sonrasında hayatta kalanların yeniden İran'daki yerleşim yerlerine gelmelerine izin vermiştir. Asuri-Keldaniler uzun bir süre Urmiye Gölü'nün batısındaki köylerde tarımcılıkla uğraşmışlar 60-70'li yıllarda (Bazin, 1991: 108) ise grubun büyük kısmı Tebriz ya da Tahran gibi şehirlere göç etmişlerdir.¹⁷

Günümüz İrani ve Asuri-Keldaniler

Bugün İran'daki Asuri-Keldani cemaatinin iki kola ayrıldığını söyleyebiliriz. Tarihlerine yukarıda kısaca değindiğimiz Nasturi inancına bağlı olan Ortodoks Asuriler ve Katolik inancını benimsemiş olan Keldaniler. Asuri halkının bir bölümünü yüzyıllar boyunca İran Azerbaycan'ında yaşayan nüfus oluştururken, diğer bölümünü 1915 yılında Hakkari bölgesinden gelen nüfus oluşturur. Keldani olarak adlandırılan katolik inancına mensub Asuriler ise Mezopotamya ovalarından ya da İran Azerbaycan'ının Şahpur bölgesinden gelmişlerdir. Valognes bu iki cemaatin aynı kültürel ve psikolojik özellikleri taşımadığını hatırlatarak kimliklerini sergileme konusunda farklılıklar olduğunu belirtmektedir: *"Farklı çevrelerden gelen bu iki cemaat Süryanice'nin aynı diyalektiğini konuşmadıkları gibi aynı kolektif psikolojiyi de taşımazlar. Nasturi inancını benimsemiş olan ortodokslar, dağ insanları olup bağımsız bir ruha sahiptirler, tarıma dayalı bir ortamdan gelen Keldaniler ise tarihsel açıdan pek zorluk çekmemelerinden dolayı, kendi kimlikleri konusunda daha az katı olup daha kolay entegre olurlar."* (Valognes, 1994: 786).

İran Asuri-Keldanileri, İran'ın çokkültürlü ve çok dinli kültürel yapısı dahilinde¹⁸ diğer dinsel gruplarla beraber azınlık statüsü altında yaşamaktadırlar. Bu grup üyelerinin İran Devrimi öncesinde içinde buldukları sosyo-kültürel durum hakkında fikir edinebilmek için 1969-71 yılları arasında Tebriz'de ikamet eden cemaat üyeleri arasında yapılan bir anketin sonuçlarını aktarmak faydalı olacaktır. Söz konusu ankete göre, cemaat içerisindeki 60 yaş üzerindeki kişilerin meslekleri iki genel alanla sınırlanmaktadır: şoförlük ya da restoran işletmeciliğiyle ilgili olan aşçılık / otelcilik vb.. iş kolları. 40 ve 60 yaşları arasındaki yetişkinleri kapsayan ikinci jenerasyon ise 2. Dünya Savaşı sırasında çalışma yaşamına atılmıştır. Bu grubun içinde yine şoförlük mesleğini icra edenler bulunduğu gibi eğitim-öğretim ya da tıp alanında kariyer yapmış (doktorlar, diş hekimleri, hemşireler vs..) kişilere de rastlanmaktadır. 40 yaşın altındaki kesimde ise şoförlük dışında aynı mesleklerin (yelpaze daha geniş olmak üzere) icra edildiği saptanmıştır. Ayrıca İran'ın petrol bölgesi sayılan Kuzistan'da da Asuri-Keldanilerin elektrikçi, teknisyen vs.. olarak çalıştığını da not etmek gerekir. Sosyal hayat konusunda bu yıllara ait veriler, Tahran'da daha çok orta yaşlıların sık gittiği bir klübün varlığına işaret etmektedir. Gençler ise daha çok cemaatlerinin öğrenci derneklerinde ya da çeşitli kültürel gruplar ("Şahdust" ve "Asur" / folklor, "Ninova" / koro, "Şemiran" sanat grupları gibi..) bünyesinde bir araya gelmeyi seçmektedirler. Asuri-Keldanilerin bu dönemde Katolik ve Nasturi kiliseleri tarafından yürütülen özel okulları da bulunmaktadır (De Mouroy, 1977: 195-196).

Bu dinsel azınlığın İslam devrimi sonrası sosyal durumlarının ya da haklarını incelediğimizde ise Humeyni Devrimi'nden sonra hazırlanan 3 Aralık Anayasası'nın İran topraklarında yaşayan gayri-müslimlere teorik alanda birtakım garantiler sağladığını görürüz. Devrim Anayasası'nın 13. maddesinin dinsel azınlıkları "zımmi" statüsü¹⁹ dahilinde resmi olarak tanıyarak azınlık üyelerinin belirli sosyal / kültürel

¹⁷1966'da gerçekleştirilen nüfus sayımına göre Asuri-Keldanilerin İran'daki nüfusu şu dağılımı göstermekteydi: Merkez Eyalet'te 10.315 (10.125 kişi Tahran'da), Doğu Azerbaycan'da 6740 (2568 kişi kent alanında), Kuzistan'da 1281 (818 kişi Abadan'da, 223 kişi Ahvaz'da), Hamadan Eyaleti'nde 740 (732 kişi kent alanında), Kermaşahan Eyaleti'nde 573 (524 kişi Kermaşah'da), Batı Azerbaycan'da 202 (178 kişi Tebriz'de) aktaran: Hubert De Mouroy (1977). *a.g.m.*, s. 193.

¹⁸ İran'daki etnik ve dini grupları betimleyen genel bir çalışma için Bkz. Robert Blaga (1997). *İran Halkları El Kitabı*, İstanbul: Yeni Zamanlar Dağıtım.

¹⁹ Zımni statüsü, Hz. Ömer zamanında belirli bir hukuk dahilinde sistematize edilmiştir. Temel olarak Müslüman olmayan fakat Ehl-i Kitap dinlerine mensub grupların İslam hakimiyeti altında yaşarken dinsel

haklardan yararlanmalarını öngördüğü söylenebilir: “Zerdüşt, yahudi ya da huristiyan İran vatandaşları bu kanun dahilinde dinsel ibadetlerini ve eğitimlerini kendi inanışlarına göre gerçekleştirmede tamamen özgürdürler.” (Le Coz, 1995: 382) Bununla birlikte, Pers İmparatorluğu’nda karşılaşmadıkları bu yarı-ayrımcı, yarı-korumacı “zımni” statüsünün örtük bir şekilde devletin “ayrımcılığını” organize ettiğini belirtmekte yarar vardır. Bu sistem çerçevesinde azınlıkların, müslüman vatandaşların sahip olduğu sosyal haklara aynı oranda erişemedikleri bilinmektedir. Örneğin, herhangi bir suçun işlenmesi durumunda azınlık mensuplarına daha özel cezalar verilmekte ya da sivil davalarda, sürekli olarak aleyhlerine işleyen bir çeşit “dişe diş, göze göz” kanununu kabul etmek zorunda kalmaktadırlar (Valognes, 1994: 779). Anayasa’nın 14. maddesi: “İran İslam Cumhuriyeti Hükümeti ve tüm müslümanlar gayri-müslimlere islamin adalet / eşitlik prensiplerine ve etik normlara uygun düşecek şekilde davranmakla ve bu grubun insan haklarına saygı göstermekle yükümlüdürler.” ifadelerini içermekle beraber söz konusu maddeden sonra gelen açıklama zihinleri karıştırarak maddede geçen adalet ve eşitlik kavramlarının kapsamını bir hayli belirsizleştirmektedir: “Bu madde ancak İslama ve İran İslam Cumhuriyeti’ne karşı yapılacak herhangi bir komplo ya da faaliyet planına kalkışmayan kişilere uygulanabilir” (<http://www.fidh.org/IMG/pdf/ir0108a.pdf>).

Dillerin çeşitliliği ilkesi iktidar tarafından genel anlamıyla kabul edilmiştir. Anayasa’nın 15. maddesi bu konuda şöyle der: “İran halkının resmi dili ve yazısı farsçadır. Anlaşmalar, yazışmalar, resmi metinler ve okul kitapları bu dil ve yazıyla yazılmak zorundadır.” Bununla beraber, aynı madde “Bölgesel ve kabilesel dillerin basında ya da belirli gruplar arasında kullanımı ve bu dillerin okullarda farsçanın yanında öğretimi tamamen serbesttir.” (Le Coz, 1995: 382, Valognes, 1994: 780) ifadesini içerdiği için kapsamı geniştir.

Anayasanın 23. maddesi fikir özgürlüğüne müdahale etme yasağını mutlak kabul etmesine ve kimsenin fikirleri yüzünden saldırıya uğrayamayacağını ya da cezalandırılmayacağını öngörmesine rağmen, 24. madde yayınların ve basının islamin ilkelerine aykırı olamayacağını belirtmektedir (Valognes, 1994: 780). “İran hükümeti dinsel partileri, dernekleri ve toplulukları tanıdığı gibi ifade, yayın ve basın özgürlüğünü de tanımaktadır. Ancak söz konusu yayınlar ya da genel anlamıyla basın, islamin ilkelerine ya da kişi haklarına ters düşmedikleri sürece özgürdür. Bu durumlarda kanunun yorumlama yetkisi vardır” (Yacoub, 1996: 232). Anayasanın 24. ve 26. maddelerinin öngördüğü gibi Asuri-Keldani cemaatinin üyeleri kendilerine ait süreli yayınlarını²⁰ çıkartma ya da kültürel / sportif derneklerini kurma konusunda özgür görünmektedirler. Fakat hatırlatılması gereken unsur, bu konularda “ulusal birliğe, özgürlük ve bağımsızlık ilkelerine, islamin kurallarına ve İran İslam Cumhuriyeti’nin temellerine” ters düşmeyecekleri şartıyla özgür kabul edilmeleridir. Siyasete katılımları konusunda ise not edilmesi gereken olgu, İran kanunlarının bu gruplara Şah zamanından bu yana var olan parlamenter temsiliyet hakkı tanımalarıdır (Tsadik, 2003:407). “Hristiyan Asuriler ve Keldanilerin parlamentoda tek bir temsilcileri olacaktır. Güney ve Kuzey Ermenilerinin herbiri birer temsilci seçecektir. Söz konusu azınlık gruplarının nüfuslarında bir artış görüldüğü takdirde, on yıl sonra artan her 150.000 kişi için bir temsilci daha eklenecektir.” (Madde: 64) Seçilen bu temsilci, yeminini Kur’an üzerine değil kendi kilisesinin kutsal kitapları üzerine yapmalıdır (Valognes, 1994, Yacoub, 1996: 231). Bu sembolik temsiliyetin varlığına rağmen azınlıkların ülkenin ana politikalarının tespiti ya da uygulanmasında hiçbir rolleri olmadığı bilinmektedir.

Valognes’un ve De Mouroy’un aktardığına göre, İslam Devrim’inden önce İran’da Asuri-Keldaniler ve Ermeniler için dil kursu düzenleyen dini okullar, kültürel

özgürlükleri korunmak şartıyla bazı kurallara (vergi verme / cizye, sosyal / kültürel yaşamda kısıtlamalar) uymaları gerektiği prensibine dayanmaktadır. Devlet, gayri-müslimleri bu kurallara bağlı kalmaları şartıyla korumakla yükümlüdür. Dolayısıyla zımni statüsü İran İslam Devrimi’nin getirdiği bir düzenleme değildir.

²⁰Cemaat üyeleri tarafından Aramice ve Farsça olarak ikidilli yayınlanan iki adet süreli yayın bulunmaktadır. Bunlardan birisi Babil Tanrıçası’nın ismine atfen “İştar” ve Asur anlamına gelen “Atour” adlı yayınlardır. Ayrıca “Voice of Nineveh” adındaki bir diğer yayının varlığını da not etmek gerekir.

dernek ya da klüpler bulunmaktaydı (De Mouroy, 1977: 195, Valognes, 1994: 781). Bu dönemde İran'da yaklaşık 25.000 öğrenci yetiştiren 60'a yakın birincil ve ikincil eğitim kurumları bulunmaktaydı. Yazarlara göre, bütün bu okullar bugün ülkenin kamusal alanından silinip gitmiştir. Aynı konu üzerine not düşen bir başka yazar olan Yacoub, 1980 Haziran'ından bu yana özel okullarda çalışan rahiplerin ve din adamlarının ülke dışına çıkarılmış olduğunu kaydeder. Bu dönemde İran hükümeti, İran-İrak savaşının neden olduğu ideolojik mobilizasyonun da etkisiyle gayri-müslim okullarda dinsel eğitimi zorunlu kılarak ve gayri-müslim İran vatandaşlarının özgürlük alanlarını kısıtlayarak azınlıklara karşı bir "islamizasyon" politikası yürütmeye başlamıştır (Yacoub 1996: 234-237). Ayrıca yasaların ancak hıristiyanların islamiyeti seçmeleri durumunda onay verdiği hıristiyan-müslüman evliliklerini yasakladığını da eklemek gerekir (Boëdec, 2006: 502).

Asuri-Keldanilerin ana dili olan süryanicenin cemaat üyeleri arasında konuşulma oranı azdır. Eğitimlerini farsça diliyle takip eden yeni jenerasyonun süryani dinsel ritlerini ya da metinlerini anlamadıkları gözlemlenmiştir. Yetişkinler ise iki dili birden konuşmakla beraber (süryanice-farsça ya da süryanice-türkçe) bu durum onlara çok veçheli bir "kimlik" sorunu olarak geri dönmektedir. Bugün, İran monarşisi altında süryanice edebi faaliyetlerin gelişmiş olduğu gözlemlense de İslam Cumhuriyeti'nin entelektüel üretime koyduğu yasaklar nedeniyle bu doğuşun hızla zayıflamış olduğu söylenebilir (<http://www.fidh.org/IMG/pdf/ir0108a.pdf>).

Le Coz'a göre İran'da, Asuriler / Keldaniler olarak iki ayrı eşit gruba dağılmış ve Doğu Kilisesi'ne bağlı yaklaşık 30.000 üye bulunmaktadır (Le Coz, 1995: 383). De Mauroy, monarşi döneminde yapılan son nüfus sayımlarına göre İran'daki Asuri-Keldanilerin sayısının ülkedeki tüm hıristiyanların % 15'ine karşılık gelen 25.000 olduğunu belirtir (De Mouroy, 1978: 61-62).²¹ Buna rağmen, 1986 yılında yapılan nüfus sayımı, 1979 devriminden sonra ülkedeki hıristiyan nüfusun oldukça düştüğünü göstermektedir. Bu düşüşün nedeni; devrimin baskıcı politikasından kaçan hıristiyanların Abd'ye ya da çeşitli Avrupa ülkelerine göç etmeleridir. Uzun yıllardır İran'da yaşayan Fransız bir rahibe göre, 1993 yılında hıristiyan nüfusun 17.000 kişiyi geçmemektedir.²²

İran'da bugün, Keldani Kilisesi'nin kuzeyde Urmiye, Tahran ve Ahvaz'da olmak üzere üç piskoposluk merkezi bulunmaktadır. Metropolitik merkezi Tahran olup, başpiskopos 1999'dan beri Ramzi Garmo'dur. Kiliselerin evlilik ve miras işleriyle ilgili kendi dinsel mahkemeleri bulunmaktadır (Yacoub, 1996: 233).

2005 yılında Mahmud Ahmedinejad'ın hükümetin başına geçmesiyle ülkedeki azınlıkların sosyal durumlarında herhangi bir ilerleme kaydedilmemiş olup aksine oldukça olumsuz gelişmeler gözlemlenmiştir. İran'da azınlıkların karşılaştıkları problemler ülkeye gönderilen çeşitli Birleşmiş Milletler raporörleri aracılığıyla uluslararası arenanın gündemine taşınmıştır. Saptanan olumsuzlukların temelinde azınlık üyelerinin devlet kaynaklarından yararlanma ve bu kaynaklara erişim konusunda ayrımcılığa maruz kaldıkları olgusu bulunmaktadır. Adı geçen rapora göre, azınlıkların ikamet ettikleri alanlarda barınma, su ve sağlık sisteminin kalitesi oldukça düşüktür (<http://www.amnesty.org/en/library/info/MDE13/010/2006>). Ayrıca toplumun bu kesimi, hükümet tarafından uygulanan "arazi alıp-satma politikasından" diğer gruplara oranla daha fazla etkilenmektedirler. Aynı rapor, hıristiyan vatandaşların hukuk, istihdam, evlilik gibi konularda dinleri sebebiyle ayrımcılığa uğradıklarını kişisel tanıklıklara başvurarak göz önüne sermektedir. Nesnel veriler sunma konusunda güvenilirliği şüpheli bulunabilecek bir başka rapor, 19 Eylül 2008 tarihinde ABD

²¹ 19. yüzyıla ait nüfus istatistikleri için Bkz., Hubert de Mouroy (1973). *a.g.m.*, s. 191.

²² İran demografik kompozisyonu üzerine resmi bilgileri diğer ülkelerle paylaşmadığı için bünyesinde barındırdığı azınlıkların sayısını tam olarak vermek imkansız gibi görünmektedir. Fakat 1993 yılı verilerine göre İran'da 100.000'i Ermeni, 17.000'i Asuri-Keldani ve 3000'i diğer mezheplere mensup olmak üzere toplam 120.000 Hıristiyan bulunmaktaydı. Bu oran, 56 milyon'luk İran nüfusu içerisinde % 0.2 gibi bir orana karşılık geliyordu. (Bugün İran nüfusunun 70 milyon civarında olduğunu hatırlatalım.) *Marana Tha: Bulletin de l'Association des amis du Centre Saint-Jean de Téhéran*, n° spécial (juin 1993) du vingtième anniversaire consacré aux chrétiens d'Iran, s. 33.

hükümeti tarafından yayınlanan “İran’da din özgürlüğü” temalı rapordur. Bu metin kapsamında da İran’ın inanç özgürlüğü konusunda insan haklarına aykırı uygulamalarda bulunduğu altı çizilmiştir (<http://www.state.gov/g/drl/rls/irf/2008/108482.htm>).

SONUÇ

İran Asuri-Keldanileri hıristiyanlığın ilk yıllarında Mezopotamya’da kurulmuş olan Doğu Süryani Kilisesi’nin üyeleridirler. Literatürde İran Kilisesi ya da Nasturi Kilisesi olarak da geçen bu kilise, diğer kiliselerden Roma dışında kurulmuş ve sınırlarını Asya’nın uzak bölgelerine dek genişletmiş bir kilise olmasıyla belirgin bir biçimde ayrılır. Doğu Süryani Kilisesi, Keldaniler’in 16. yy’da Katolik inancını benimsemeleri ve Roma Kilise’sine bağlanmayı seçmesiyle ikiye ayrılmıştır. Bu tarihten sonra söz konusu halk, Nasturiler / Asuriler ve Keldaniler olmak üzere iki ayrı adlandırılmayla anılmışlardır.

Asuri-Keldaniler, 1. Dünya Savaşı sırasında yaşanan kamplaşmada önce Rusya’nın tarafını tutmuşlar, Rusya’nın savaştan çekilmesinin ardından İngilizlerin himayesi altına girmeyi seçmişlerdir. Bu dönemde bugünkü Irak topraklarında İngilizler tarafından kurulmuş olan çeşitli kamplarda ikamet eden topluluk üyelerinin bir kısmı, 1920 yılında İran Hükümeti’nin zorunlu göç sonrasında hayatta kalanların yeniden İran’daki yerleşim yerlerine gelmelerine izin vermesiyle önce Urmiye Gölü’nün batısındaki köylerde tarımcılıkla uğraşmışlar, 60-70’li yıllar arasında ise Tebriz ve Tahran gibi şehirlere göç etmişlerdir.

Topluluk üyeleri, İran monarşisi döneminde ülke azınlıkları olarak din, dil ve kültür özgürlüğü açısından görece rahat koşullara sahip olabilmişlerse de İslam Devrim’inden sonra kabul edilen anayasa çerçevesinde din, dil ve kültür alanlarındaki hak ve özgürlükleri oldukça kısıtlanmış aynı zamanda hükümetin ayrımcı politikalarına maruz kalarak kamusal alanın dışına itilmişlerdir. Ahmedinejad’ın hükümetin başına geçmesiyle ise genel olarak hıristiyan azınlıklara uygulanan ayrımcı politikaların sayısı artmış; bu politikaların niteliğinin insan haklarına aykırı olduğu saptaması küresel örgütlerin derlemiş olduğu raporlar vasıtasıyla dünya kamuoyuna sunulmuştur.

KAYNAKÇA

- ATIYA, Aziz.S (1968). *A History of Eastern Christianity*, London: Methuen & Co Ltd.
- AUDO, Antoine (2008). “Les chrétiens d’Iraq: Histoire et Perspectives”, *Études*, S. 408, s. 209-218.
- BAUM, Wilhelm ve WINKLER, Dietmar W (2003). *The Church of The East: A Concise History*, London / New York: Routledge Curzon.
- BAZIN, Marcel (1991). “Identité ethnique et identité régionale en Iran et en Asie centrale”, *Revue du monde musulman et de la Méditerranée*, V.59 / S.1, s. 101-106.
- BEYNON, E.D (1944). “The Near East in Flint, Michigan: Assyrians and Druses and Their Antecedents”, *Geographical Review*, V.34 / S. 2, s. 259-274.
- BILLIoud, Jean-Michel (1995). *Histoire des Chrétiens d’Orient*, Paris: L’Harmattan.
- BLAGA, Robert (1997). *İran Halkları El Kitabı*, İstanbul: Yeni Zamanlar Dağıtım.
- BOËDEC, François (2006). “Chrétien d’Orient: Doutes et angoisses”, *Études*, S. 55, s.496-506.
- BRIE, Françoise (2006). “Migrations et déplacements des Assyro-Chaldéens d’Iraq”, *Oltre-Terre*, S. 17, s. 455-467.

- BRIQUEL-CHATONNET, Françoise (2004). “Sur les routes de Thomas, chrétiens depuis deux mille ans”, Marie-Françoise Baslez, (der.), *Les premiers temps de l'Église: De Saint Paul à Saint Augustin*, Paris: Gallimard.
- BROWNE, Laurence E (1933). *The Eclipse of Christianity in Asia: From the time of Muhammad till the Fourteenth Century*, London: Cambridge University Press.
- CAMELOT, Pierre-Thomas (2006). *Éphèse et Chalcédoine: 431 et 451 Histoire des conciles oecuméniques*, Tome II, Paris: Fayard.
- ÇELİK, Mehmet (1987). *Süryani Kilisesi Tarihi*, Cilt: 1, İstanbul: Yayıncılık Matbaası.
- DE MAUROY, Hubert (1973). “Les minorités non musulmanes dans la population iranienne”, *Revue de géographie de Lyon*, V.48, S. 2, s. 165-206.
- DORU, Nesim (2007). *Doğu'dan Batı'ya Köprü: Süryaniler Felsefe ve Çeviri Geleneği*, Ankara: Dipnot Yayınları.
- GRANT, Asahel (1843). *Les Nestoriens ou Les Tribus Perdues*, Paris: Libraire de L.R. Delay.
- HELLOT, Florence (2003). “La Fin d'un Monde: Les Assyro-Chaldéens et La Première Guerre Mondiale”, Bernard Heyberger (der.), *Chrétiens du Monde Arabe: Un archipel en terre d'Islam*, Éditions Autrement, Collection: Mémoires, n°94, s. 138-139.
- HEYBERGER, Bernard (2003). “Introduction”, *Chrétiens du Monde Arabe: Un archipel en terre d'Islam*, Éditions Autrement, Collection: Mémoires, n°94.
- JOSEPH, John (2000). *The Modern Assyrians of The Middle East: Encounters with Western Christian Missions, Archaeologists, & Colonial Powers*, Brill Academic Publishers.
- LE COZ, Raymond (1995). *Histoire de l'Eglise d'Orient: Chrétiens d'Irak, d'Iran et de Turquie*, Paris: Éditions du Cerf.
- LE COZ, Raymond (2005). *Les médecins nestoriens au Moyen Age: Les maitres des arabes*, Paris: L'Harmattan.
- LE COZ, Raymond (2006). *Les chrétiens dans la médecine arabe*, Paris: L'Harmattan.
- LORIEUX, Claude (2001). *Chrétiens d'Orient en terre d'Islam*, Perrin.
- MAR SHIMUN, Surma d'Bait (1923). *Assyrian Church Customs and The Murder of The Mar Shimun*, London.
- MISSICK, Stephen Andrew (2000). “Mar Thomas: The Apostolic Foundation of the Assyrian Church and the Christians of St. Thomas in India”, *Journal of Assyrian Academic Studies*, Vol: 14, N° 2, s. 33-61.
- MURRE-VAN DEN BERG, Haleen (1996). “The Missionaries' Assistants: The Role of Assyrians in the Development of Written Urmia Aramaic”, *Journal of Assyrian Academic Studies*, Vol: 10, N°2, s. 3-17.
- NABY, Eden (1977). “The Assyrians of Iran: Reunification of a “Millat” 1906-1914”, *International Journal of Middle Eastern Studies*, Vol: 8, N°2, s. 237-249.
- OUSSANI, Gabriel (1901). “The Modern Chaldeans and Nestorians, and the Study of Syriac among Them”, *Journal of the American Oriental Society*, Vol.22, s. 79-96.
- ÖZCOŞAR, İbrahim (2005). “Papalığın Müdahalesi ve Süryani Kiliselerinde Bölünme: Keldani ve Süryani Katolik Patrikleri”, Ahmet Taşğın vd. (der.), *Süryaniler ve Süryanilik*, cilt: 3, Ankara: Orient Yayınları.
- ÖZTÜRK, Levent (2005). “Abbasiler Döneminde Yaşayan Hıristiyan Doktorların İslam Toplumuna Katkıları”, Ahmet Taşğın, vd. (der.), *Süryaniler ve Süryanilik*, cilt: 3, Ankara: Orient Yayınları.

- SANASARIAN, Eliz (1998). "Babi-Bahais, Christians, and Jews in Iran", *Iranian Studies*, Vol. 31, No: 3 / 4, s. 615-624.
- SHEDD, William A. (1903). "The Syrians of Persia and Eastern Turkey", *Bulletin of The American Geographical Society*, Vol. 35, No: 1, s.1-7.
- STAFFORD, Ronald Sempill (2004). *The Tragedy of the Assyrian Minority in Iraq*, New York: Kegan Paul.
- TEULE, Herman (2008). *Les Assyro-Chaldéens: Chrétiens d'Irak, d'Iran et de Turquie*, Belgique: Éditions Brepols.
- TSADIK, Daniel (2003). "The Legal Status of Religious Minorities: Imāmi Shī'ī Law and Iran's Constitutional Revolution", *Islamic Law and Society*, V. 10, No: 3, s. 376-408.
- VALOGNES, Jean-Pierre (1994). *Vie et Morts des Chrétiens d'Orient: Des Origines à Nos Jours*, Paris: Fayard.
- YACOUB, Joseph (1996). *Babylone Chrétienne: Géopolitique de l'Église de Mésopotamie*, Desolée de Brouwer.
- ZIRINSKY, Michael (1998). "American Presbyterian Missionaries at Urmia During the Great War", *Journal of Assyrian Academic Studies*, V.12, N°1, s. 6-27.
- International Federation of Human Rights, "Discrimination against religious minorities in Iran", August 2003.
- <http://www.fidh.org/IMG/pdf/ir0108a.pdf> 30.12.2009
- Birleşmiş Milletler Uluslararası Af Örgütü Raporu: "İran: New government fails to adress dire human rights situation", February 2006.
- <http://www.amnesty.org/en/library/info/MDE13/010/2006> 24.12.2009
- U.S Department of State, *Iran: International Religious Freedom Report 2008*, Department of State, September 19, 2008.
- <http://www.state.gov/g/drl/rls/irf/2008/108482.htm> 25.12.2009